

Samir i Rijad imali su pravo na život

PIŠE: IRENA ANTIĆ

Jednaki u smrti, koliko su bili jednaki u strahu i agojniji, prije nego što su na stratištima od Srebrenice i Bratunca, do Konjević Polja, Nove Kasabe i Zvornika, posljednji put, vrelih julskih dana 1995. gledali ovaj svijet, Podrinjci ubijeni u srebreničkom genocidu, njih više od 600, vratili su se nakon 16 godina, ovog 11. jula u Potočare, na mjesto odakle su otišli ravno smrti u zagrljaj. U mezarju Memorijalnog centra, uz ranije ukopane 4524 žrtve, oni su još 600 i više dokaza o zločinu genocida, u kojem su pripadnici Vojske i MUP Republike Srpske i srpske dobrovoljačke formacije iz Srbije, pod komandom nedavno uhapšenog haškog optuženika Ratka Mladića, od 11. do 19. jula 1995, ubili oko 10.000 Bošnjaka.

Posmrtni ostaci ove godine ukopanih žrtava pronađeni su u masovnim grobnicama otkrivenim na više lokacija. Mnoge je godinama skrivala kamenička dolina smrti, (opština Zvornik), udaljena šezdesetata kilometara od Srebrenice. Dolina u kojoj je otkriveno 10 masovnih grobnica. Podrinjci pronađeni na tom području strijeljani su na vojnoj ekonomiji Branjevo, u školi i Domu kulture u Pilici i u Kozluk, 16. i 17. jula 1995, gdje su prvobitno bili pokopani. Za ovaj zločin Haški tribunal, nakon priznanja krivice osudio je Dražena Erdemovića. U Sudu BiH vodi se proces protiv Franca Kosa i ostalih pripadnika 10. Diverzantskog voda VRS, zloglasne formacije, koja je za samo jedan dan na Branjevu i u Pilici strijeljala oko 1500 dječaka, mladića i muškaraca. U novembru iste godine, radi prikrivanja tragova zločina, žrtve su otkopavane i prevožene u Kamenicu. Zbog toga je većina tijela iz tih grobnica potpuno uništena. Nije mali broj slučajeva da su posmrtni ostaci jedne osobe pronađeni u tri, četiri, pa i više grobnica. Na 16-godišnjicu genocida ukopane su i žrtve pronađene u grobnicama Glogova i Zeleni Jadar, a ubijeni su 13. jula u hangaru u Kravici, gdje je za noć ubijeno oko 1200 Bošnjaka, zarobljenih tokom pokušaja proba ka slobodnoj tuzlanskoj teritoriji. Posmrtni ostaci nekih žrtava nađeni su u masovnim grobnicama na Snagovu i u Liplju. Pronađeni u pet grobnica na loka-

litetu Liplje, strijeljani su na brani u Petkovicima i mnoga tijela zauvijek je odnijela voda.

Uz majke, koje su grlile tabute, kao da grle svoje sinove, grčevito, posljednji put, kao da se s njima ne žele rastati, srebreničke žrtve i ove godine, ispraćali su sinovi i kćeri, onda djeca sa prvim željama, danas zreli ljudi odrasli bez očeve čvrste ruke, supruge, koje su preko noći postale glavice porodice, braća i sestre, koji su nekad s njima dijelili sve, a onda sami ponijeli tugu, jer braća nikada nisu došla, prijatelji, komšije, rođaci, znani i neznani ljudi iz cijelog svijeta; oni, koji su već ukopali svoje najdraže i znaju da je to jedna nova, ali jednako bolna stranica života i oni, kojima je možda toga dana bilo i najteže; članovi porodica koji još tragaju za svojim najdražim, jer, na dan svake dženaze, od majke koja toga dana kopa svoga sina, teže je samo majci, koja ostaje da čeka, da se nada da će neka nova grobnica otkriti kosti njenog sina i da će naredna dženaza biti ona na kjoj će i ona za svoje dijete podići ruke i proučiti fatihu.

Neprospavane noći i zore dočekane u suzama, molitvi i nadi da će uskoro čuti glas o sudbini svojih najmilijih, bile su sve što su, nakon progona imale majke, sestre i kćeri, čiji su najmiliji ostali zarobljeni u vertlogu srebreničkog pakla. Sa danima i mjesecima nakon 11. jula, neumoljivo je od njih bježala nada da će još neko njihov doći živ. Onima, koji su preživjeli srebreničku golgotu, sudbina je odredila patnju, nakon patnje. Sve ove godine, nova nada bila je svaka nova otvorena masovna grobnica. Svi njihovi putevi, sve njihove želje vodile su ka tim metrima dubokim jamama. Dok bi nad njima stajale, prizor bi ostavljao samo slutnju, ko li u njoj leži sve ove godine?! U tim stravičnim prizorima, svakoj od majki, uz nečiju glavu, šaku, nogu, koje bi ležale na dnu grobnice, nečiji pronađeni sat, čizma, novčanik ili slika, dali bi nadu da je možda to pripadalo njenom sinu, da je možda baš to jedna od stotine grobnica, u kojoj su tolike godine trunule njegove kosti...Rađale su zdravu i lijepu djecu, ne jednu kost, ne trup bez glave.

Nažalost, većina ih se morala pomiriti sa sudbinom da je ispod zelene čohu, na tabutu, koji je ukopan u mezarju u Potočarima tek dio tijela, tek nekoliko košćica njihove djece.

U godinama nakon srebreničkog genocida upoznala sam na stotine majki, koje su padom tada zaštićene enklave UN, Srebrenica izgubile svoje sinove i čula toliko strašnih ispovijesti. Mnoge sam zabilježala, o njima pisala, ali sam na priču Sabahete Fejzić o rastanku sa njenim, tada maloljetnim sinom Rijadom, kojeg su srpski vojnici u Potočarima tri puta otimali iz njenog zagrljaja, i na kraju odveli, i na razmišljanje Kade Hotić, o nepravdi da živi nakon smrti njenog sina Samira, koji je ubijen na putu, kojim se sa hiljadama Podrinjaca pokušao probiti do slobodne teritorije, uvijek ostajala nijema i nedorečena. Mnogo smo puta razgovarale i skupa plakale. Uvijek se u njihovim očima nazirala sjenka prošlosti i bola, a bore istkane godinama traganja i nade zarobile bi njihova lica. Osjećala bih uvijek krivicu, što baš ja kopam po njihovim urušenim životima, po majčinskim srcima zavijenim u toliko godina tešku patnju. Sama pred sobom, pokušala sam naći opravdanje: da se sazna, da se ne zaboravi!

Kada se Srebrenicom pronijela vijest da su Mladićeve razularene horde probile posljednji obruč i ušle u grad, a iscrpljeno, izbezumljeno stanovništvo krenulo je prema bazi UN u Potočarima, Sabaheta i njen sin Rijad krenuli su s njima. Pred zgradom su se oprostili od Rijadovog oca Šabana, koji je krenuo šumom. Toga dna porodica Fejzić posljednji put dijelila je suze i čvrste zagrljaje. Sabahetu je u korak pratila slutnja da će nježno dijete srpski vojnici odvojiti od nje i da mu neće dozvoliti da s njom krene ka slobodnoj teritoriji. Dva dana i dvije noći proveli su sa ostalim narodom u Potočarima na otvorenom. Ujutro, 13. jula kada su deportacije nastavljene, dogodilo se ono čega se pribojavala. Rijada, koji je za desetak dana trebao napuniti 18 godina, srpski vojnici odvojili su na stranu sa ostalim muškarcima i dječacima, među kojima je bilo i 14-godišnjaka. Sabaheta je u nekoliko navrata uspjela suprotstaviti se i vratiti nazad svoje dijete. Još jednom je užasnuta činjenicom da Rijadu ne daju da pođe s njom pokušala zaštititi i

sebe i dijete bijegom u masu. Kada su opet došli do autobusa, ponovila se iste scene. Vojnici bi Rijada vukli na jednu, ona na drugu stranu. Plakala je, molila, preklinjala da ga puste, da odvedu nju, da je ubiju tu odmah, samo da Rijada ne odvede. Rijad je plakao i govorio „mama, ne daj me“, a kada je agonija postala nepodnošljiva, kada su Sabahetu već počeli udarati i odgurivati, dok se grčevito borila za svoje dijete, rekao je „mama, pusti me“... Rijada su odveli i tri dana kasnije ubili. Majku Sabahetu ostavili su tu, na vreloj asfaltu, u krvi, koja je šikljala iz njenih ruku i nogu. Nju su ostavili živu, a u njoj zauvijek ubili sve toga dana.

„Ja nisam, nisam uspjela spasiti svoje dijete. Oni su mi ga oteli. Gledao je to i moj komšija Milisav Gavrić. Bio je tu. Nije mi htio pomoći da spasim svoje dijete. Kad su ga odveli, mene su kao vreću bacili u kamion, koji je odmah krenuo.“, prisjeća se Sabaheta trenutka kada su od nje odveli njenog Rijada, njenog jedinca, njeno sve. Tada je izgubila svijest i ničeg se do dolaska u Kladanj više nije sjećala. Rijad je pronađen u masovnoj grobnici u Kamenici. To znači da je bio živ do 16. jula, kada je strijeljan na Branjevu. Svjedočenje Dražena Erdemovića o strijeljanju zarobljenih Bošnjaka na tom mjestu, u kojem navodi da se, prije nego što je ispalio rafal u nesretne ljude, sjeća glasa nekog dječaka koji je vikao „mama!, uporno me tjera na razmišljanje da je upravo to bio Rijad. Ukopan je na mezarju u Potočarima 2009. godine. Uz njegov mezar stoji prazno mjesto. Sabaheta se nada da će uskoro kraj njenog sina biti ukopan i muž Šaban, čiji posmrtni ostaci još nisu pronađeni..

„Sve ove godine u kojima nisam znala za sudbinu moga sina i moga muža su moje najteže godine i ja se sa teškoćom nosim. Teško je to razmišljati, kako su ih ubili, šta su s njima radili, koliko su ih mučili i kako su svoju dušu ispustili. A bili su nevini, bili su gladni, žedni i namučeni... Ovi dani, dani u julu, to su za mene najteži dani, prepuni sjećanja. To je 9. i 10. juli, u kojima smo iščekivali ono najgore, 11. juli, kad sam sa svojom porodicom protjerana iz Srebrenice, 12. juli, kad sam sa svojim sinom provela noć na otvorenom i vidjela sve strahote; klali su, ubijali, silovali, odvodili muškarce u nepoznatom pravcu, otimali majkama djecu. 13. juli je za mene najteži, jer baš tog dana su mi oteli moje dijete, moje jedino dijete....“

Sabaheta često ode u Potočare. Tamo, kaže, nije više sama. Tu se vratio njen Rijad, i njegov

mezar jedino je mjesto gdje će uvijek osjećati da je s njim. Svaki odlazak u Srebrenicu, za nju je uvijek novo podsjećanje da su tu ostale samo ruševine njenog prošlog života i da više ta Srebrenica ne pripada njoj, niti ona tom gradu u kojem je rođena, u kojem je imala sretan brak i dijete koje je voljela više od života. U dvorištima rastu i igraju se neka nova djeca, ne i njeni unuci, koje nije dočekala. Rijadovi vršnjaci, drugovi iz razreda, često je sretnu, pozdrave, nikad ne pitaju za Rijada. Znaju da ga više nema. Ali, ne znaju ko ga je odveo, ko ga je ubio...? Znaju to njihovi očevi i sve ove godine i njima i Sabaheti, zbog njihove budućnosti i njenog majčinskog bola, duguju istinu, a nemaju hrabrosti izreći je.

„Srebrenica je mrtav grad. To je nekad bio jedan od najljepših gradova, dok nije počinjen genocid. Sad sve miriše na neku teškoću, sve podsjeća na neku bol. Srebrenica je ostala bez svojih najljepših cvjetova, bez svojih napoštenijih sinova, najljepše mladosti...“ reći će Sabaheta.

Kada i njen sin Samir, tada 27-godišnji mladić rastali su se 11. jula na mjestu gdje se odvajala kolona mladića i muškaraca, koji su kretali šumom u pokušaju da se iz Srebrenice prebace na slobodnu teritoriju.

„Kolonu su usmjeravali holandski vojnici. Moj sin spontano se odvojio od mene i mog muža i krenuo prema šumi. Kad je otišao nekih desetak metara, ja sam pomislila, on ode, a nismo se ni pozdravili. Onako, bio je visok. Čini mi se za glavu visočiji od onog svijeta tamo. Ja sam ga zovnula, Samire! On se okrenu, i onako, onaj njegov profil što sam vidjela, to nosim u sjećanju. Rekla sam mu samo, sretno sine! Odmahnuo je rukom. To je posljednji, posljednji put kad sam moje dijete gledala...a volio me je...Došla sam u Tuzlu. Nadala sam se da će on uspjeti da preživi. Nadala sam se da će moj muž, moj brat Ekrem, kojeg su odveli, da će možda doći kasnije. Nikad se nisu pojavili...“

Dvojica Kadine braće pronađena su ranije u masovnim grobnicama. Jedan je ukopan, drugi još ne, jer se porodica nada da će u nekoj od grobnici biti pronađena glava. Sve ove godine, proganjalo je Kadu razmišljanje, na koji način je ubijen njen sin: „Ako je ubijen metkom, pa bit će lakše, ali, ako su ga mučili, to ne mogu ni da zamislim, al' moram znati, moram se suočiti... Moj muž je strijeljan. Njegov džepni sat probijen je metkom.. Kazaljke na tom satu stale su u pola pet. Znači, kad je prestalo da kuca

srce mom mužu, tada su i kazaljke na satu prestale da rade“.

„Danas živim od sudbine svojih najmilijih, od mog sina i muža, od njihovih smrti. Primam od države naknadu, invalidninu, i od mog muža zarađenu penziju. Mrtvi me hrane. Moja kćerka Lejla ima troje djece.. Oni su mi velika radost. Ali, kad ih gledam, uhvati me i velika tuga; moj Samir je jako volio sestru, a eto uskrtačena mu je ta radost da vidi njenu djecu. Moj muž, koji je u ratu plakao samo za kćerkom, koja nije bila u Srebrenici, želio je samo da je vidi. Eto, otišao je u grob, nije mu se ta želja ispunila. To jako boli, to boli“.

Poslije toliko godina, Kada je saznala goroku istinu. Njen Samir strijeljan je na brani u Petkovcima, a posmrtni ostaci ekshumirani su iz grobnice Liplje. „Bila sam na toj grobnici i to je jedna od najtežih grobnica. Sjećam se, sve su kosti bile zdrobljene. Mnogo ih je bilo u vodi, odjeća je zato istrunula. Najteže mi pada kad mislim, koliko je moj Samir bio žedan, o gladi da ne pričam na tom vreloom julskom suncu...koliko je smrti vidio prije nego što je došao na red za strijeljanje, da li su mu vezali oči ili je gledao, možda su ga i živog zakopali... Bila sam i na toj brani u Petkovcima. Skupljala sam razbacane čahure. Tad nisam znala da je moj Samir tu strijeljan. Koju god bi pogledala, čahuru, mislila sam, Bože mili, da l je neko moj njima ubijen...“ Samirovo tijelo pronađeno je nekompletno. Od njenog sina ostale su samo nožne kosti, dvije karlične kosti i jedan mali dio donje vilice. Majka je željela smiriti njegovu dušu što prije, a i nema nade da ostali dijelovi tijela budu pronađeni. Zato je ovog 11. jula i Samir ukopan sa svojim rođacima, prijateljima i komšijama u mezarju u Potočarima. Kad je 11. jula 1995. krenuo iz Srebrenice, Samir je na sebi imao sive pantalone od šatorskog krila sa puno smeđih dugmadi. I vojnički kajiš. Kada je često znala govoriti da su pantalone od takvig materijala da sigurno neće istruniti: „Rekla sam davno ljudima iz Instituta za nestale kad nađu takve pantalone da mi odmah jave. Ja sam ih sašila u ratu i prepoznat ću ihi, a ako ništa, ostat će dugmad. I njihovog se oblika i šara sjećam“, pričala mi je Kada jednom davno, želeći uvjeriti i sebe ▶

i mene da Samir prije smrti nije mnogo patio i da će njegovo tijelo i odjeća biti očuvani kad ih jednom otkrije neka grobnica.. Nažalost, uz Samirovo tijelo odjeća nije pronađena.

Kada je ovog 11. jula ispunila svoju želju, duši svojoj našla malo mira. U Potočarima je ukopala svog Samira. Ugledala nišan s njegovim imenom i prezimenom. Dok sam je tog dana gledala tako ranjenu, a snažnu, sa maramom ispod koje je čuvala tugu tešku kao cijeli svijet, sjetila sam se svih naših zajedničkih odlazaka na grobnice, svih razgovora, svih beskrajno tužnih dana, i Kadinih sjajnih očiju, punih suza. Uvijek kada je bilo najteže, kad bi i njeno majčinsko srce reklo, nema se kuda dalje od bola, sa njenih usana tiho bi se nazirale riječi neke tužne sevdalinke, koju je uvijek lijepo pjevala i s njom pokušavala odagnati bol. Znala sam da uvijek tiho zapjeva kad joj je najteže. Sjetila sam se tu u Potočarima i Kadinih toliko puta na glas izrečenih misli:

“Velika je nepravda da ja živim, da ja postojim poslije mog sina. Moj sin je imao pravo na život i često se pitam, otkud pravo meni na život, ako njega nema... Imala sam nekad jedan sretan život. Tada svijet nije znao za Srebrenicu; tada svijet nije znao za mene, nije znao za Kadu Hotić, ali mi nije trebao. Bila sam sretna bez toga. Danas, svi ma su puna usta Srebrenice, pa i Kade Hotić, ali ja nemam sreću, koju sam imala kad sam bila anonimna... Ovdje završava traganje za mojim djetetom. Nek se te kosti već jednom smire. Alah zna kud su duše... nadam se da su na najboljem mjestu. Kao majka, želim svom djetetu najljepše mjesto na onom svijetu. Daj Bože svakom vjeru, da će naši najdraži tamo biti sretni, jer lakše nam se nosti sa svim kad čovjek vjeruje“.

Sabahetu i Kadu vezala je zauvijek srebrenička tragedija i gorko iskušenje što danas jesu njihovi životi. Uvijek tiha, povučena Sabaheta onda kad sjećanja navru, poželi da je niko ne vidi, da nikog ne dotakne, i ne rastuži njena bol. Malo tada priča, a čini mi se, kamen bi proplakao na samo jednu riječi te majke, na nijemi krik iz duše koja puca. Suze joj se prosu k'o rijeka kad pogleda Rijadov mezar, a onda, nedaleko odatle i mjesto na kojem su ih zauvijek rastavili:

„Poslije svih ovih godina, uvijek je pred mojim očima slika moga sina Rijada, i ja ga gledam, gledam njegov prekrasni osmijeh, njegove prekrasne maslinaste oči... taj lik se pomuti i tada ja vidim

njegov lik, onaj koji sam zadnji put 13. jula vidjela; njegove krupne suze, koje su se slijevale niz njegove prekrasne bijele obraze dok su ga otimali od mene. Taj lik ja nikada ne mogu zaboraviti. I noću kad se probudim vidim taj lik, i često, dok putujem, pogledam nekog mladića godina moga sina Rijada. Vidim u njemu možda moje dijete i pomislim, ne daj Bože nikad, nikome da se dogodi, da nekoj majci otmu dijete, kao što su meni oteli i ubili“.

I ove godine u Potočarima suviše su bile riječi. Pred tolikom ljudskom patnjom nemoguće je bilo naći utočište. Cijepalo se srce dokle god bi sezao pogled u uplakana, nijema lica majki sestara, neutješne djece... Činjenica da je najodgovorniji za patnju, koja će ih pratiti do groba, za uništenje živote, rasturene porodice, spaljene domove, Ratko Mladić, od nedavno iza rešetaka Ševeningena, gdje će sigurno i ostati do kraja života, njihovu tragediju nije učinila manjom. Nije i neće njihova jutra učiniti ljepšim, dane vedrijim. Neće vratiti ništa od onog što su imali, prije nego što su Mladićevui tenkovi pregazili Srebrenicu i pod zastavom UN, uz prećutno odobrenje međunarodne zajednice Podrinje zavile u vječnu tugu. I nakon ove dženaze, u Potočarima je ostala tišina, ostale su svježe humke, po jedan cvijet za sve ubijene, molitve za njihove duše. Ostala je i šutnja njihovih nekadašnjih komšija, onih, koji su i ovog 11. jula, kao i prije 16 godina okretali glavu na drugu stranu, mirno posmatrali ili i sami uprljali ruke u rijekama krvi, koje su odnosile živote oko 10.000 Podrinjaca; šutnja onih koji su tada barem morali čuti, vidjeti i već odavno reći, gdje su grobnice sa posmrtnim ostacima podrinjskih Bošnjaka ubijenih u srebreničkom genocidu. Imali su pravo na život i to su im uskratili. Imaju sada mrtvi pravo na to da ne ostanu zauvijek, bačeni u jamama, bez imena i obilježja. Imaju pravo na to da budu pronađeni i dostojanstveno pokopani u mezarju Memorijalnog centra Potočari.